

svoga, ograničava svoj problem i u obimu i u apsketu, što je jedino garancija da se ne prave, ali svagda nesigurne, improvizacije i sinteze, te što omogućava da se kaže nešto što će biti relevantno za sam problem i njegovo rješenje u znanosti. Naime, Redžić spada u malu, sasvim malu, grupu naših intelektualaca koji su se za afirmaciju Bosne i muslimana borili na više načina. On je bio učesnik pokreta za autonomiju Bosne prije rata, on je bio prvoborac velikog antifašističkog rata i učesnik zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOBIH-a, koji su konačno našli formulu identifikacije Bosne i Hercegovine kao zemlje koja je zajednička za sve njene historijski nastale narode, bez obzira kako su i kada oni nastali, a koji u njoj žive, što je značilo ujedno i afirmaciju muslimana kao neizbježnog sastavnog dijela bosanskog stanovništva i konstitutivnog naroda za njegovu državu. Želim posebno da istaknem i kao svjedok, a ne samo kao poznavalac, da je on bio jedan od dva tri muslimanska intelektualca koji su od najranijih rasprava o pitanju muslimana vođenih u SKJ (1961. godine) dao veliki doprinos u nalaženju pravilnog rješenja muslimanskog pitanja u smislu njihovog bošnjačkog nacionalnog identiteta. On nije pao u zamku konstrukcija i nije kao neki pisao knjige protiv bošnjaštva, da bi kasnije pisao o njima kao da nikada nije mislio drugačije. On je osigurao postojanje bošnjačke solucije u traženju našeg identiteta, makar ona tada i nije bila priznata, ne samo od tadašnjeg komunističkog vođstva, nego ni od tobožnjih muslimanskih intelektualaca, izuzimajući samo nekoliko njih, koji se danas busaju u prsa svojim kasno otkrivenim bošnjaštvom. Kada je nastala trka oko toga tko će biti prvoborac bošnjaštva, a zapravo tko će osigurati monopol na njihovu nacionalnu i političku svijest, Enver se tome suprotstavljao, također, samo sa malim brojem istinskih Bošnjaka i bosanskih patriota svih nacionalnosti. Zbog toga Enver može da bude miran i ponosan. Cijelo vrijeme naše mučne historije u proteklom stoljeću ovaj čovjek išao je uzdignute glave i mirne savjesti kroz našu političku i društvenu prašumu. Zbog toga i ovo njegovo djelo predstavlja jednu vrstu krune njegovog dosadašnjeg bavljenja ovim pitanjem i obećava nam neko novo djelo koje će zahvatiti problem na način kojeg je on svojim dosadašnjim radovima u velikoj mjeri priredio. Zbog toga mu ja čestitam, a vama dragi slušaoci preporučujem ovo vrijedno djelo.

Muhamed Filipović

DEMITOLOGIZACIJA HISTORIOGRAFIJE: Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontraverzama istorijske nauke*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000, str. 220.

Važno je, prije svega, akcentirati neke dimenzije metodskog diskursa i nekoliko općih karakteristika ove knjige akademika Envera Redžića.

Ona nije tek puka edukativna, suhoparna, faktografska ili samo u ekspertističkim krugovima meritorna rekonstrukcija i sinteza kontroverzi u povijesnoj genezi muslimanske nacionalne politike, te ideje i različitih znanstvenih i pseudoznanstvenih koncepcija bošnjaštva. Otuda, na jednoj strani, ona pretendira da bude *suvremena*, za nas odjekujuća i orijentirajuća, da iz sukusa logosa bosanskohercegovačkog povijesnog bivstvovanja iznese na vidjelo ono njegovo živo i za nas inspirirajuće pa, ako hoćemo, i spasonosno.

Nadalje, u mom uvidu ovdje nije riječ o klasičnoj historiografiji kao ekspertnoznanstvenoj rekonstrukciji ili reprodukciji empirije političkih zbivanja, zbiljskih događaja i historijskih tokova. Riječ je o knjizi koja, doduše u historiografskom diskursu, pretendira da sintetički prati, sublimira i rezinira povijest jedne ideje, ideje i koncepcija bošnjaštva i bosanstva u 20. stoljeću. U ovoj dimenziji, ona bi više pripadala politologiji ideja, povijesti političkih doktrina i historiji političkih koncepcija na bosanskohercegovačkom tlu, a manje onom strogom, discipliniranom, konvencionalnom, mikroanalitičkom historiografskom štivu. Otuda, ovu *situiranost u politologiju ili političku historiografiju ideja, doktrina i koncepcija* i smatram važnim obilježjem ove knjige akademika Envera Redžića.

Na drugoj strani, to je, u paradigmatičnom smislu, rukopis koji se kreće u *polemičkom diskursu*. To je polemička knjiga, a kritički odnos i jest njen vodeći credo. Akademik Redžić konzistentno provodi stajalište koje formulira na samom kraju svoje knjige: "Dijelimo stanovište istoričara, koji smatraju da je kritika bitan elemenat istorijske metodologije, a traganje za smislom istorijskih zbivanja filozofski nalog i aspekt proučavanja sveukupnih društvenih procesa." (str.197.)

No, polemički diskurs je ovdje specifično motiviran i inspiriran. To je, zapravo, diskurs *demitologizacije* starih i novih mitova, stereotipija, konvencionalnih predstava, romantičarskih konstrukcija, ideoloških naknadnih projekcija i sl. unutar bošnjačke historiografije 20. stoljeća. Upravo, ovaj napor na *demitologizaciji* prepoznajem kao jedno od bitnih određenja ove knjige.

Interpretirajući "... s pravom na kritički pristup i ocjenu ..." (str.197) temeljna pitanja u povijesti konceptualnog razrješavanja muslimanskog nacionalnog pitanja u BiH, akademik Redžić ne provodi, međutim, i to posebno akcentiram, svoj kritički diskurs neproduktivnom *disjunktivnom logikom ili - ili*. A ta logika u politici vodi totalitarizmu kao što u znanosti vodi narcističkoj scijentokratiji. I u tome indentificiram jedan od ključnih predikata ove knjige.

Ne provodi ga ni manirom projektiranja modernih pojmova i shvatanja na onodobnost unutar koje se mislilo pitanje nacionalnog identiteta bosanskih Muslimana. Za njegov kritički pristup karakteristično je, prije svega, indentificiranje imanentnih *protivrječnosti* i logičkih *inkonzistencija* u određenim koncepcijama i historiografskim uvidima. U ovom aspektu, nije, to, dakle,

izvanjska kritika, neka vrsta kapricionističke negacije ili apriorističke averzije. I ovo identificiranje *inkonzistencija*, kao važna atribucija njegovog kritičko-polemičkog diskursa, uvrštavam u osebujna određenja ovog djela akademika Envera Redžića.

No, ova knjiga, kao što sam rekao, jeste, između ostaloga, i *kritičko razjašnjavanje sa bošnjačkom historiografijom*, njenim, u autorovoj percepciji prepoznatim mitovima, stereotipijama i zabludama. A ta historiografija nije figurirala samo u ekspertističko-znanstvenom i autarkičnom akademskom svijetu, nego je bila i važna komponenta i izraz muslimanske politike u 20. stoljeću. Historiografija se, zapravo, pojavljuje i kao komponenta nacionalne politike, odnosno kao forma nacionalnog samorazumijevanja koja direktno ili imanentno posreduje i dominirajuću muslimansku, odnosno, bošnjačku politiku uopće. Naravno, vrijedi i obrnuta korelacija.

S tog metodskog stajališta on razabire i ono što je u onovremenosti bilo racionalno i mitsko, što je bilo i onda emancipatorsko i što je i onda nosilo taloge romantizma ili porobljivačkog etnocentrizma. Etnoidolatrije i nacionalne mitologije, i one unutar koje se afirmira ideja bošnjaštva i one unutar kojih se negira i bošnjaštvo i nacionalni individualitet bosanskohercegovačkih Muslimana, stoje u žiži njegovog kritičkog diskursa.

* * *

Kritika se odnosi na mitološke i etnocentrične, posebno one, kako kaže autor, proosmanske, turkofilske, zapravo, nekritičke, idilične interpretativne orijentacije i predstave Bosne pod osmanskim vladavinom.

Tu je, prije svega, demistifikacija *bogumilskog mita* koja uključuje u sebe meritorne uvide i u katoličke i pravoslavne konverzije u islam. Ostalo je, čini se, pak nerazjašnjeno što su u etničkom smislu bili ti srednjovjekovni bogumili, katolici i pravoslavci.

Tu je i drugačija refleksija o tome da li se *islam širio isključivo na introspektivnoj*, dobrovoljnoj osnovi a koliko je u tom historijskom procesu sudjelovala i izvanjska presija i prisila. Akademik Redžić je čini se, s obzirom na ratničkoosvajački karakter Osmanske države i protivriječne, nepravolinijske historijske procese, sklon recipirati stanovište kritičke osmanistike koja u širenju islama na tlu BiH identificira i momente vanjske prisile, pogotovo, u prvo doba osmanske instalacije na tlu Bosne. U tom smislu će, prihvatajući i razvijajući stanovišta, na primjer, Nedima Filipovića, pisati: "Otvorena sila zamjenjena je ekonomskim prisiljavanjem. U stvari, na proces islamizacije djelovalo je postojanje objektivne realne sile, osvajačke države, i uporedo, u njenoj sjeni, tolerancija." (str. 29.)

U ovovremenoj diskusiji o odnosu kontinuiteta i diskontinuiteta, akademik Enver Redžić, bar kad je riječ o odnosima između srednjovjekovne i

osmanske Bosne, preferira stanovište koje argumentira u prilog *teoriji* o državno-pravnom i političkom diskontinuitetu. U tom smislu će reći: "Teza o državno-pravnom kontinuitetu Bosne u vidu Bosanskog pašaluka je prazni formalizam čiji je smisao u prekrajanju istorije, da bi poslužilo kao argumentacija za određene koncepcije i ciljeve, da bi se opravdala vlast nad Bosnom kao elemenat i izraz svojevrsne pravne ingerencije i političke tradicije." (str. 47.) I pri tome se poziva i na Srećka Džaju. No, tek uzgred da to kažem, neke Džajine teze, na primjer da bi dovršena katolizacija, kojoj se suprotstavljala Bosanska crkva, a koju je faktički onemogućio pad Bosne pod Osmanlije, zapravo, do kraja evropeizirala Bosnu ili da je srednjovjekovna Bosna bila *povijesni krajolik*, a da se njena sveukupna povijest ne može obuhvatiti *pojmovima država i (bosanski) narod*, nisu bez kontroverznog naboja te, ne mogu ostati bez kritičkog odgovora.

Tu je, nadalje, teza da se etnički Bošnjaci pojavlju tek s osmanskim vladavinom Bosnom: "... jednostavno nema Bošnjaka prije islamizacije, što znači da islam ne primaju Bošnjaci, već stanovnici Bosne, koji pripadajući raznim religijama, vjerskim zajednicama - bogumilskoj, katoličkoj i pravoslavnoj. Bošnjaci se kao poseban narod, etnos, formiraju tek u procesu islamizacije." (str. 46.)

Nema ni sklonosti ka etnopsihološkim teorijama o bošnjačkoj superiornosti kao što autor nema ni afiniteta da bošnjačku historijsku tragiku tumači nekom njihovom apriornom predispozicijom da budu žrtve genocida. Kritizirajući predstavu da je "... genocid postao sudbina bošnjačkog naroda, koja ga prati tri stoljeća, pa ga ni u budućnosti ne očekuje ništa bolja perspektiva ..." (str. 38.) on će upozoriti: "Opasno je po narod ako mit genocida postane značajka i refleks njegove istorijske svijesti, jer se pokazalo da mit istorijske tragike sprječava da racionalno gledište i odnos dođe do izražaja u načinu života i duhovnost naroda." (Str. 38.)

Tu su, uzmimo, i drugačiji pogledi na povijesno značenje bitke pod Banja Lukom (str. 53.), Pokret za bosansku autonomiju H. Gradaševića (str. 58.) ili na koncepciju bosanstva Topal Osman-paše (str. 123.) ili Benjamina Kalaja. Svugdje se odbija *učitavanje* modernih pojmova na ove događaje i koncepcije i u tumačenju preferiraju državnoimperijalni interesi Osmanskog carstva. Otuda, sve ideje bosanstva u ovim povijesnim kontekstima doživljavale su neuspjeh zato "... što su bile u funkciji politike njihovih država, što su imale da služe državnoj ideji Osmanskog, odnosno Habsburškog carstva." (str. 195.)

No, ovdje bih iznio jedno stanovište, koje ne obavezuje historičara, ali bi mu moglo biti od koristi u tumačenju pomenutih i drugih historijskih događaja računajući i bosanski rat protiv austrougarske okupacije. Riječ je o mogućnosti da se veliki pokreti tumače i po njihovom značenju i objektivnim konzekvencijama u odnosu na stvari Epohe. Sudionici pokreta mogu stupiti na historijsku scenu sa zasebnom, partikularnom, jednokratnom motivacijom, a da poslije taj pokret, neovisno od njihove izvorne političke volje i interesnih preokupacija,

rezultira sasvim drugačijim značenjima na koje prvobitno oni nisu ni računali. Oni ne moraju znati za globalne, epohalne konzekvence pokreta u kojem sudjeluju ostajući pri tome vezani uz ono svoje empirijski interesno i parcijalno. Iskru pokreta može zapaliti i banalnost, subjektivna htijenja elite moći ili trenutna politička pragmatika, a da njegovi sudionici nisu ni svjesni da će pokret poprimiti, *iza njihovih leđa*, izvorno značenje tek u dosluhu s povjesnim megatrendovima. Jer, pokreti ili ratovi u svojim objektivnim konzekvencijama, po pravilu, mogu da, s onu stranu svijesti i volje ljudi, prevladaju vlastite neposredne povode i interesne motive. Dakle, nije u presudnom smislu toliko važno što ovi ili oni akteri radikalnih historijskih zbivanja u datom trenutku subjektivno osjećali ili zamišljali, što ih neposredno na aktivitet tjera, koliko je važno što će pokret ili okret, onim Hegelovim *lukavstvom uma*, objektivno značiti, u svojoj sadržini, za stvari Epohe. Povijest se i događa u tajnovitoj, dijalektičkoj igri empirijskih interesa, živih strasti i skrivene logike povijesnog uma koji i u vrevi neposrednih interesa, strasti i volja, ruje i dolazi na svoje i neovisno od prvobitnih poriva, inicirajućih motivacija i neposredno utilitarnih aspiracija aktera historijskih prelomnica.

Ali, akademik Redžić demistificira i *srpskocentrične i croatocentrične* reinterpretacije bosanske povijesti kako je u kritičkom uklonu ukazao i na pojave *muslimanske autosrbizacije i autokroatizacije*. U tom kontekstu on će kritički rekonstruirati glavne izvore ideologije srpskog i hrvatskog nacionalizma i velikodržavnog ekspanzionizma spram Bosne i Hercegovine. U žiži su kritike njihovi autoriteti od Starčevića, Kvaternika i J. Franka do Garašanina, Vuka Karadžića i Jovana Cvijića, od Stjepana Radića i Josipa Štadlera do Skerlića, od Moljevića do Mačeka i A. Pavelića i sl. Ovdje se posljednja faza srpskog velikodržavnog ekspanzionizma nakon 1992. precizno definira: "Prema etničkom sastavu političkih i operativnih snaga agresora, ova faza je čisto srpska, u kojoj je politika totalno reducirana na nož i granate. Ideologija srpskog velikodržavlja odbacila je ljušturu i forme politike i totalizira se neskrivenim zločinom." (str. 141.)

Uz objektivni respekt povijesnih dostignuća, prije svega kroz, očuvanja bosanske autonomije, a kasnije i restituciju bosanskohercegovačkog "...istorijsko-političkog individualiteta ..." (str. 161.) i državnosti Bosne i Hercegovine, kritika se, također, odnosi i na *komunističke zablude* i zablude historiografije koja se publicirala pod inspiracijom ili presijom komunističke ideologije. Jer "...ni NOP se nije odlikovao principijelnom i stabilnom linijom prema Muslimanima". (str. 164.) Predmet kritike su i komunistički autoriteti, i V. Masleša, i Moša Pijade i Đ. Pucar, na primjer. U takve zablude uvrštava akademik Redžić, na primjer, preferenciju političkog pragmatizma a ne konzistenciju u načelima, (str. 165.) srpskokomunističku verziju, navodnog, srpskog oslobodilačkog, avangardnog mesijanizma, (Đ. Pucar, str. 163.) klasni

redukcionizam, bukvalnu, dogmatsku aplikaciju Staljinove definicije nacije na Muslimane, odnosno Bošnjake, komunistički diskontinuitet u odnosu spram muslimanskog nacionalnog identiteta, nerazumijevanje vjerskog i nacionalnog u bošnjačkom individualitetu, politiku nacionalnog opredjeljivanja Bošnjaka, oktroiranje vjerskog kao njihovog nacionalnog imena i sl.

No, akademik Redžić se ne libi da kritici podvrgne i bošnjačku politiku nakon 1990. godine, pa i neke njene dimenzije koje je formulirao i publicirao njen vodeći akter - Alija Izetbegović. Riječ je o kritici onih predstava koje u Bošnjacima vide djelatno mesijanstvo reintegracije Bosne i Hercegovine. Akademik Redžić kontra tog stajališta će reći: "Bosna nije zemlja jednog naroda, pa otuda nijedan od njena tri naroda ne može samostalno da bude, niti je bio kohezioni faktor integriteta Bosne. Državno-političku koheziju Bosne može da čine samo solidarna uzajamnost sva tri njena naroda." (Str. 112.) Dakle, nije za akademika Redžića sporno "... da je bošnjački narod sudbinski "osuđen" da bude faktor integracije BiH. Sporno je da on tu ulogu ne može izvršiti sam. Nije sporno da je integritet BiH egzistentni interes i imperativ bošnjačkog naroda. Sporno je da on taj interes ne može ostvariti nasuprot druga dva naroda." (Str. 113.) Zato on i ne prihvata gledište "... da je jedan narod, tj. bošnjački nosilac i spasilac integriteta BiH ..." (str. 113.) jer ono, ovo gledište "... podrazumijeva da bošnjačkom narodu pripada uloga vladajućeg naroda. Integritet BiH, koja je višenacionalna zajednica, nespojiv je sa postojanjem vladajućeg naroda." (Str. 113.) Mada ustvrđuje, s onu stranu disjunktivne logike, da se Izetbegović znao potvrđivati i "... kao mislilac koji gradi perspektive na realnim i racionalnim premisama i komponentama ..." (str. 114.), ipak smatra "... da bošnjačka politika koju je on vodio nije bila na visini pravog interesa BiH, njenog političkog integriteta." (Str. 115.)

Pri tome akademik Redžić afirmira još jednom svoje temeljno stanovište, da se u višedecenijskom kontinuitetu zalagao za odbacivanje politike nacionalnog opredjeljivanja, protiv komunističkog proglašavanja "muslimanske nacije" te za *bošnjačku nominaciju* bosanskohercegovačkih Muslimana kao zasebnog nacionalnog individualiteta. Iz perspektive ovog temeljnog stajališta on će, na jednoj strani, afirmirati autore koji su pledirali za bošnjaštvo, poput, na primjer, akademika Muhameda Filipovića, i, na drugoj strani, kritički propitivati sve one koncepcije koje su insistirale na muslimanskoj nominaciji, i to posebno pod patronatom Saveza komunista (str. 86.) U tom kontekstu, *Predgovor* Muhameda Filipovića svom djelu *Bošnjačka politika* "... predstavlja po našem mišljenju, najviši heuristički domet spoznavanju, razumijevanju i tumačenju bića Bosne i bošnjaštva." (Str. 174.) Afirmira odluke *Bošnjačkog sabora* koji je bio "... velik trenutak bošnjaštva ali ne bez sjene ..." (str. 193) Jer, odbijajući osobno svaku zamisao o unutarnjoj etničkoj podjeli Bosne i Hercegovine, konstatira, s pravom, akademik E. Redžić: "Suzbijena i odbačena na Bošnjačkom saboru,

ideja muslimanske bošnjačke države nije bila definitivno uklonjena iz političkog života Bošnjaka." (str. 193.)

U rezimirajućem smislu, autor će akcentirati svoju kritičku rekonstrukciju povijesti ideje i koncepcije bošnjaštva: "Rat i mir u BiH (1992-1999) predstavljaju prelomno završno razdoblje u procesu nacionalnog konstituiranja bošnjačkog naroda. U tom razdoblju okončano je pitanje nacionalnog imena bosanskih Muslimana, Bošnjaka ... To, međutim, ne znači da je proces kulturnog i civilizacijskog razvoja bošnjaštva završen. Kao što je to u povijesti zakonomjerno, budućnost će učiniti da se ovo dramatično doba spozna." (Str. 178.) No, reći će, u evropskom diskursu, poentirajući: "Legitimiranjem bošnjačke nacije ispunjena je samo jedna od pretpostavki društvene i državne evropeizacije BiH." (Str. 198.)

Od posebnog je značaja Redžićevo razumijevanje onoga što zovem logos bosanske povijesti. Iz tog razumijevanja se onda deduciraju i historijski utemeljena supstancijalna načela bosanskohercegovačke budućnosti. U ta načela uvrštava načelo kohezije, ravnoteže, tolerancije, ravnopravnosti i konvergencije između bosanskohercegovačkih vjersko-nacionalnih subiden-titeta. Ona, onda, isključuju teorije ili političke doktrine o vodećoj naciji, naciji koja je "kičma Bosne", o naciji koja hoće da bude monointegrativni faktor Bosne i sl. Ove se kritike, oslonjene na meritorne povijesne uvide u katastrofalne konzekvencije dominacije srpske i hrvatske politike u Bosni, ovdje odnose, prije svega, na određene dimenzije suvremene bošnjačke politike. Bosanskohercegovačka država, potencira Redžić, može povijesno bivstvovati samo na ravnoteži, toleranciji i ravnopravnoj meritornosti svih njenih naroda. U tom smislu će, povodom teze *jak bošnjački narod*, jaka BiH, pisati: "BiH može postati stabilna država ne utrkom nacija da bi povećale svoju političku snagu i uticaj na državne poslove, što neizbježno vodi nacionalnim konfliktima i destruiranju države, već osiguravanjem jednakopravnosti građana - pripadnika svih b-h naroda, razvijanjem demokratskih odnosa, jačanjem poretka zakonitosti i pravne države ... Respektujući pouke istorije, može se argumentirano tvrditi: što je politički jači jedan narod u BiH to je slabija BiH, koja može biti stabilna i jaka ukoliko u praksi uspješnije obuzdava i savladava sopstvene nacionalizme." (Str. 194.)

Ne odnoseći se, apriori, s averzijom prema problematiziranju pitanja bosanske nacije, odnosno povijesne perspektive konstituiranja bosanske nacije kao državljsanske a ne etnonacije, čini se, ostavlja oprezno otvorenim ovo pitanje, smatrajući tu zamisao, za sada, samo hipotezom, odnosno, tezama naučnika i pitanjem nezaključene budućnosti. (str. 197.)

* * *

Na kraju, historijska znanost, da to kažem sa stanovišta vlastitog uvida, u svom metodskom diskursu mora znati za imanentne granice, bar kad je riječ o

rekonstrukciji geneze političkih ideja i osvještenih političkih koncepcija. Tu se ona, u našem uvidu, mora kooperativno konsultirati, na primjer, sa sociologijom književnosti, sociologijom kulture, politologijom političkih ideja, historijom socijalne i političke, i to autorske, a ne neke nadpersonalne, misli i sl. Bez, na primjer, pomoći politologije, odnosno teorijskog pojma državljanske nacije i uvida u ideologiju austrijskog ili mađarskog mesijanizma ne može se do kraja rekonstruirati ni porijeklo, sadržina i smisao Kalajevе ideje bosanske nacije. One znanosti valja pozvati u pomoć posebno u slučajevima kad se autorski tekst, na primjer, kod Bašagića ili Osmana Nuri Hadžića, ne pojavljuje u čistoj formi političkog rukopisa nego se publicira u različitim žanrovskim, prije svega, književnim formama, a one jesu medij i političkog mišljenja. U toj simbiozi kroz povijest političkog mišljenja mogu se vjerodostojnije reflektirati i rekonstruirati i političke koncepcije uopće, ovdje, koncepcije bošnjaštva, posebno.

Ova simbioza je od posebne važnosti i u još jednom aspektu. Naravno, historiografska, dakle, naknadna, post festum, s distance, na osnovu šuvaljanih ali, za historiografiju specifičnih, izvora, izvršena rekonstrukcija političkih ideja, ovdje i koncepcija bošnjaštva, jeste relevantna. No, u toj rekonstrukciji važno je ostvariti uvid i u izvorni rukopis jednom živih aktera-producenata tih ideja i koncepcija. Bez obzira koliko naša osmanistika uspješno rekonstruirala, na primjer, političke ideje bosanstva ona će ostati redukcioniistička dok ne prizove u pomoć analize i sintetičke prikaze socijalne, etičke i političke isli obrazovanih Bošnjaka iz doba osmanske vladavine Bosnom, od, na primjer, Hasana Kafije Pruščaka, preko Muhameda Hevajje Uskufije, Mustafe Bašeskije, Muhameda Prozorca, Muhameda Emina Isevića pa do Muhameda Šakira Kurtćehajića. Ostaće prikraćena ako ne respektira njihove izvorne osjećajnosti, onovremene refleksije i socijalne opservacije te njihovo autentično razumijevanje vremena uopće kao i samorazumijevanje u vlastitim etničkim ili bosanskopoličkim predikacijama, posebno. Ako hoćemo, dakle, znati bitne dimenzije povijesti ideje bošnjaštva, onda moramo ostvariti analitičke uvide u autentične literarne izraze bošnjačke samosvijesti i to ne samo Bošnjaka muslimana nego i Bošnjaka katolika i pravoslavaca iz osmanskog doba i Bosni. I ono, dakle, znanstvenohistoriografsko s distance i u metodičkoj strogoći kao i ono izvorno u mišljenju onodobne bošnjačke inteligencije jest podjednako važno u rekonstrukciji političkih ideja uopće, i historijske dijalektike u povijesnoj fenomenologiji i zbiljskom, konkretno-historijskom kretanju bosanske, odnosno, bošnjačke smosvijesti, posebno.

U ovim zapažanjima nije, razumljivo, sadržana kritička intencija prema ovoj knjizi akademika Envera Redžića. Jednostavno, na njenim kao i na marginama drugih historiografskih djela pojavila se misao: historiografska znanost mora znati za svoje granice, a njena eventualna aspiracija da zna apsolutnu istinu historije, ako ta istina uopšte postoji, promašuje, anahrona je i

odvodi je u ideologiju, političku metafiziku i eshatološke opsesije, dakle, u instrumentalnu stvarnost ovog ili onog, svjetonazorskog ili državno-političkog totalitarizma.

I još nešto: s obzirom na polemički karakter ove knjige, kao i na to da ni autor ne pretendira na apriornu, dogmatsku validnost svojih kritičkih sudova, kao i na sažete rekapitulacije pojedinih koncepcija bošnjaštva što, nužno, implicira i izvjesne simplifikacije, bilo bi razumljivo da se na posebnom okruglom stolu još jednom problematiziraju tematske preokupacije, interpretativni nalazi i kritički uvidi sadržani u ovoj knjizi. Vjerujem, da bi i ova rasprava potvrdila da je bosanskohercegovačka, a posebno bošnjačka historiografija s ovom knjigom dobila znanstveno meritorno te, do čega je ovdje posebno stalo, emancipatorsko-politički vrijedno i orijentirajuće djelo.

Esad Zgodić

UZ PROMOCIJU MOJE KNJIGE

Zahvaljujem Vam na prisustvu promociji moje knjige, a posebno akademiku Muhamedu Filipoviću, dr. Dubravku Lovrenoviću i prof. dr. Esadu Zgodiću na riječima u pohvalu moje knjige koju zajedno ispraćamo u javnost, u njen samostalan život. Ona se, međutim, našla u knjižarskim izlozima ne čekajući ovu promociju.

Više puta, povodom promocija mojih knjiga, stajao sam pred Vama - prije rata, tokom rata, svaki put sa uzbuđenjem i zahvalnošću.

Možda danas stojim pred Vama, ne daj bože, posljednji put. Povodom pojave moje knjige koju su promovirali ugledni znalci njene materije ja neću govoriti o njenoj sadržini, već o njenim porukama. One proističu iz istorije Bosne i BiH.

Od mojih 16 knjiga 6 ih je bliže i konkretnije vezano za istorijsku fenomenologiju Bosne, iako je Bosna prisutna u svim mojim knjigama. Pri tome sam nastojao da Bosnu sagledavam u objektivnoj istorijskoj optici i da je vidim u što vjernijoj realnosti. Pokušaću da to ovom prilikom pokažem sa posebnim osvrtom na muslimansku politiku, koja i jeste tema moje knjige.

Okolo tri stoljeća medijevalne Bosne nisu bila dovoljna da učvrste njenu državnu egzistenciju i nezavisnost, da stabilizuju njen društveni, religijski i etnički kompozitum. Zbog toga Bosna nije jedina "kriva"; šta više, ona je najmanje "kriva". Medijevalna Bosna nije znala za nacije i nacionalnu politiku, koja će se pojaviti na sceni u XIX vijeku. Istorijska tragedija Bosne zapoće početakom druge polovine XV stoljeća.